

Quatre-cents anys del pou de gel de Solsona

VICENÇ TASIES I CANELA
JORDI TASIES I PLANAS

Introducció

*«Un pou de glaç era una excavació feta sota terra, generalment circular (...) la finalitat de la qual era emmagatzemar el gel o glaç produït en les geleres properes per tal de, tal com passava amb la neu, poder proveir la població per al consum de tot l'any».*¹

Aquest treball de recerca sobre el pou de gel solsoní es va plantejar, ja fa uns quants anys, amb la idea de poder establir una cronologia del període en què aquest pou estaria en funcionament, a partir de les dades documentals conservades en els arxius solsonins –l'Arxiu Comarcal del Solsonès i l'Arxiu Diocesà de Solsona–. En l'escaiença, el 2016, del quatre-cents aniversari de la primera notícia que hem registrat d'aquesta construcció, hem volgut donar a conèixer algunes de les notes que hem aplegat, a l'espera de poder-les completar en altres treballs.

L'interès per aquesta obra ve donat, principalment, pel fet que el pou de gel de Solsona s'ha conservat en perfecte estat, sortosament, i que des de principis de l'any 2005, un cop rehabilitat i restaurat per l'ajuntament, es pot visitar. Avui és un element destacat del patrimoni arquitectònic de la nostra ciutat.

---

¹ Jaume PERARNAU i LLORENS, *Els pous de glaç de la comarca del Bages*. Centre d'Estudis del Bages. Col·lecció Quaderns, núm. 4, Manresa: 1992, p. 14.

Diversos han estat els autors i investigadors que han parlat d'aquest pou del gel des dels anys setanta del segle XX i fins als nostres dies, però els seus treballs, excepte en algun cas concret, només pretenien donar a conèixer l'existència d'aquesta construcció situada extramurs de la ciutat.²

La indústria del gel

«A l'època medieval i fins al segle XVI l'ús de la neu per refrescar les begudes, per fer gelats o per conservar els aliments havia estat pràcticament un luxe a Occident, tot i la difusió que n'havien fet la cultura grecoromana i després els àrabs. Les aplicacions a la medicina, més o menys controvertides, també sorgien del món clàssic i així mateix van ser transmeses pels metges musulmans. A partir de mitjan segle XVI es publicaren en algunes ciutats hispàniques llibres de metges que defensaven les virtuts de l'ús de la neu; (...). S'aplicava per fer baixar la febre, per tallar hemorràgies, com a antiinflamatori, per a malalties de l'estómac, dels ulls i fins per a la pesta. La difusió d'aquell tipus d'obres, inclosa la polèmica que generaren, va servir per estendre a partir d'aleshores el consum de la neu i el glaç en els nuclis urbans i que l'administració municipal prengué el submi-

*nistrament com a monopoli. El que havia estat un ús reservat als privilegiats es popularitza».*³

Aquest text resumeix en poques paraules l'ús que s'ha fet de la neu i del gel al llarg del temps, i fins ben entrat el segle XX en què es va deixar de produir de manera natural.

Sabem que els grecs i els romans utilitzaven la neu per refredar les begudes, que a l'antiguitat també se'n consumia a l'Índia i a la Xina, i que els musulmans van introduir a l'Europa occidental el costum de prendre begudes refrescants. El seu ús com a medicina ja s'utilitzava a la Grècia d'Hipòcrates –tot i que aquest era contrari a la seva utilització per a fins terapèutics–, a la Roma de Galè –que en recomanava el seu ús–, i durant l'Edat Mitjana pels metges àrabs –com Avicena o Averroes–. A la península Ibèrica es va generalitzar a partir de les obres escrites, cap a la segona meitat del segle XVI, per metges com els sevillans Francisco Franco i Nicolás Monardes o el vigatà Francesc Micó.⁴

Així mateix, el costum de prendre begudes refrescades i gelades a l'Europa occidental, importat del món musulmà, també es va introduir durant el segle XVI, moment en què a Florència, sembla ser, es van començar a fabricar gelats a gran escala.

2 Els escrits, articles o treballs que parlen del pou del gel de Solsona són: en una «Guia breu de Solsona ciutat», publicada, sense signar, en el *Programa de la Festa Major de Solsona 1970*; Antoni LLORENS i SOLÉ, *Solsona i el Solsonès en la història de Catalunya*, vol. II, Lleida: Editorial Virgili&Pagès, 1987, p. 253-254; Neus ALSINA i MUJAL, «Els pous de glaç», *Butlletí del Centre d'Estudis Lacetans*, núm. 0, Solsona: gener de 1995; Enric BARTRINA i COROMINAS, «El pou de glaç de Solsona», *Programa de la Festa Major de Solsona 1998*; a més, l'arqueòleg municipal, Pere CASCANTE i TORRELLA, ha escrit diferents treballs sobre la intervenció arqueològica en el pou del gel, entre ells: «La construcció del pou del glaç de Solsona», *Butlletí informatiu de l'Arxiu Comarcal del Solsonès*, núm. 6, desembre del 2004, p. 4-6, i «La intervenció arqueològica al portal del pont i al pou de gel de Solsona», *OPPIDUM. Revista cultural del Solsonès*, núm. 4, 2005, p. 149-169. En altres obres de caràcter general també apareix alguna notícia del pou solsoní, com per exemple el llibre d'Albert FÀBREGA i ENFEDAQUE, *Pous de glaç. Bages, Berguedà, Solsonès i Vallès Occidental*, Sant Vicenç de Castellet: Farell, col·lecció Llibres de Muntanya, 34, 2013, p. 67.

3 Jaume DANTÍ; Cinta CANTARELL; Pere CORNELLES, *Pous de glaç al Vallès Oriental*, Consell Comarcal del Vallès Oriental, 2007, p. 1-2.

4 El títol de l'obra escrita per Francesc MICÓ, i que dedica al duc de Cardona, Diego Hernández de Córdoba, és *Alivio de los sedientos en el qual se trata de la necesidad que tenemos de beber frio, y refrescado con nieve, y las condiciones que para esto son menester, y quales cuerpos lo pueden libremente suportar*, Barcelona: Impreso en casa de Diego Galván, 1576.

D'altra banda, coincidint amb el canvi climàtic que tingué lloc des del segle XV fins a mitjans segle XIX, conegut com *la petita edat del glaç*⁵, el comerç del gel i la neu es reactiva. A l'època moderna, ja no només en consumien les classes benestants, sinó que ben aviat es va convertir en un producte de primera necessitat per a la resta de població, com el blat, la carn o el vi.⁶

El negoci de la neu i el gel va esdevenir una font d'ingressos per als municipis, i s'havia d'assegurar el seu subministrament durant els mesos d'estiu, quan se'n consumia més.⁷ Amb aquest augment de la demanda, a més de la neu que es recollia a les muntanyes, va caldre recórrer al glaç, la qual cosa va comportar haver de construir pous per a la seva conservació.

Primeres notícies del pou de gel

*«La font principal dels recursos municipals consistia en els arrendaments dels impostos sobre la venda de mercaderies. La recaptació dels tributs es feia per mitjà dels qui n'arrendaven el cobrament de la subhasta que es feia (...) a la candela i podent apostar mentre durava la seva flama, quedant adjudicat l'arrendament al darrer postor en el moment d'apagar-se. (...) Sempre eren anunciats per un cartell en el que hi constava les condicions».*⁸

En els darrers anys del segle XVI tenim constància, en la documentació solsonina corresponent a la jurisdicció ducal⁹, que entre els diversos arrendaments que la ciutat treu a subhasta no hi apareix el del pou de gel. L'any

5 «La climatologia històrica ha constatat que entre els segles XIII i XIV hi hagué un episodi càlid, mentre que del segle XV a mitjan segle XIX la temperatura davallà entre un i dos graus de la mitjana anual. Però més enllà de la diferència tèrmica, fou encara més significativa la variació pluviomètrica, no pas per la mitjana sinó per un augment de la irregularitat, amb períodes de molta sequera i altres de pluges torrencials i continuades. (...) A Catalunya la petita glaciació va anar acompanyada d'importants oscil·lacions climàtiques amb adversitats sovintejades. Hi van haver tres períodes marcats per grans pluges i nevades entre els anys 1580 i 1620, entre 1760 i 1800 i entre 1820 i 1860. Així doncs, en aquells segles les nevades eren més freqüents, fins i tot a cotes més baixes, i el fred facilitava la producció de glaç.» (Jaume DANTÍ; Cinta CANTARELL; Pere CORNELLES, «Pous de glaç al Vallès Oriental», Consell Comarcal del Vallès Oriental, 2007, p. 2). A Solsona, les nevades, en aquest període, serien més freqüents i abundants que avui en dia. Un exemple el trobem el 1753 quan l'ajuntament paga 6 sous «per lo treball de un home de aver fet tràurer de la plassa Major pilas de neu» (Arxiu Diocesà de Solsona (ADS), Arxiu Capitular i Vicaria General (ACVG), Lligall 159-Mensa Capitular). I el fred intens també deuria sovintejar en aquesta ciutat: «En lo any 1788 y part de 1789 feu uns grans frets com que matà molta part de ordís y castigà los blats en tant que tota la verdura matà las cols rostidas en goureles [coure-les] pudian y agué molts constipats que pot ser que no queda 25 personas en esta que no u passaren (...)» (ADS, ACGV, núm. 268- Llibre de casa Bajona).

6 Com a producte de primera necessitat, les autoritats municipals havien de vetllar per assegurar el seu proveïment per evitar, en cas que l'abastiment fós insuficient, que la població és queixés i es revoltés: «(...) aquest element que va ser regulat com si es tractés d'un producte de primera necessitat: la falta de glaç provocava la mateixa alarma que la falta de pa, i el seu proveïment es legislava com el d'altres aliments bàsics. (...), el 12 d'agost de 1620, el gel va estar a punt de suposar un avalot popular a Vic. Aquell dia, el mostassaf, Joan Ribot, acudia al Concell de Vic a instància d'aquest i hi exposava "(...) que esta nit passada [ha] tingut molta queixa de molts ciutadans per no trobarse glas en la present ciutat y com vehis que per so y [h]auria avalot feu diligencia de visitar les cases dels qui venen glas (...)» (Francesc ROMA i CASANOVAS, «Canvi social i conflictivitat als segles XVIII i XIX. El cas d'Osona», a AUSA. Publicació del Patronat d'Estudis Osonencs, 2014, XXVI, 174, p. 931).

7 «La falta de nieve en esta ciudad [Barcelona] podía provocar graves problemas, y por eso no se dudaba en acudir, en caso necesario, a puntos muy alejados para buscarla. Así, por ejemplo, el 1605 el arrendador se vio obligado a buscarla en las sierras pirenaicas de Port del Compte y de Sant Llorenç de Morunys, (...)» (Josep SERRA i ROSSELLÓ, «La Companyia de la neu a Sant Celoni», *Muntanya. Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*, XV, núm. 82, novembre-desembre 1962, p. 228-232).

8 Antoni LLORENS i SOLÉ, *Solsona i el Solsonès en la història de Catalunya*, vol. II, Lleida: Editorial Virgili&Pagès, 1987, p. 253.

9 «El senyoriu feudal de Solsona fou compartit, des de l'Alta Edat Mitjana, per dues fortes institucions: la família establerta al seu castell [els Miró, els Ecard, els Torroja i, des del 1217 els Cardona] i el monestir de Santa Maria, representat pels seus pabordes o preposits, als qui succeïren els abats i, en crear-se el bisbat, els bisbes de Solsona. Aquest fet configura tota la història de Solsona, les seves estructures socials i polítiques, la seva cultura i la seva projecció en l'escenari de la història de Catalunya.» (Antoni LLORENS i SOLÉ, *Solsona i el Solsonès en la història de Catalunya*, vol. I, Lleida, Editorial Virgili&Pagès, 1986, p. 164-165). Aquest doble senyoriu perdurà fins ben entrat el segle XIX.

1584, per exemple, s'arrenden, per a tot un any, els impòsits de la taula del moltó i la de l'ovella i el crestó, de les corredories, dels passatges, de l'oli, i del vi. També els drets dels fems i les basses del portal de n'Olivelles i del portal d'en Cavarroques, i el fem de la davallada del portal d'en Vandelort.

Semblantment, una dotzena d'anys més tard, el 1596, apareixen els següents arrendaments: del dret del pes, dels passatges, de l'impòsit del vi, de les fleques, del dret de l'oli, i del tall de les carns de les dues taules –la del moltó, i la de l'ovella i el crestó–. També s'arrenda el molí de la ciutat, la venda de les herbes i emprius, la bassa del portal d'en Cavarroques, i els fems del Camp. Però tampoc hi figura el del pou de gel.¹⁰

A principis del segle XVII, en els comptes donats pel clavari de la jurisdicció ducal corresponents a una part de l'any 1603 i a una del 1604 –que podria anar des de principis d'abril de 1603 fins a últims de març de l'any següent–, encara no hi trobem cap referència al pou de gel. No obstant això, a més de la majoria d'arrendaments que acabem d'esmentar, ja hi figura el de la venda de la neu, que s'adjudica a Pere Torrentaller per un import de 8 lliures, «(...) *sinch lliures sis sous y vuyt [diners] tocants a esta jurisdicció per la part de vuyt lliures que Pere Torrentaller pague de arrendament de la venda de la neu*».¹¹

En els comptes dels dos anys següents hi torna a aparèixer l'arrendament de la venda de la neu:

- «(...) *vuyt lliures sis sous y vuyt per la part de dotse lliures y deu sous netes de exauchs*¹², *que Bortomeu Nogués pague de la neu per un any pagadores per ses terces*» –que corresponen a una part del 1604 i a una part del 1605–

- «(...) *onse lliures per la part de 16 ll 10 s que Pere Torrentaller li pague per lo arrendament de la venda de la neu (...)*» –que comprenen una part del 1604 i d'una part del 1605–.¹³

Per tant, en aquests primers anys del segle dissetè només es parla de la venda de la neu i, en cap cas, es fa referència al comerç de gel o glaç.

És, a partir d'aquestes dades, d'una banda, i de les afrontacions conegudes d'un hort situat al costat del solar on es construirà el pou de gel, de l'altra, que hem de pensar que en aquests primers anys del 1600 el pou encara no s'hauria construït.

Així, Gabriel Alinyà, àlies Ramonet, rector de Sant Miquel del Castellvell, ven un hort, que estava tancat amb parets, a Francesc Bordons, mestre d'orgues, el 1601. Aquesta peça de terra estava situada «*davant lo camí y pati discórrer del portal de Sant Miquel, olim den Olivelles, al portal den Vandellort*», i afronta, a l'oest, amb el pati que hi ha entre aquest hort i la muralla, i al nord, amb el camí que baixava,

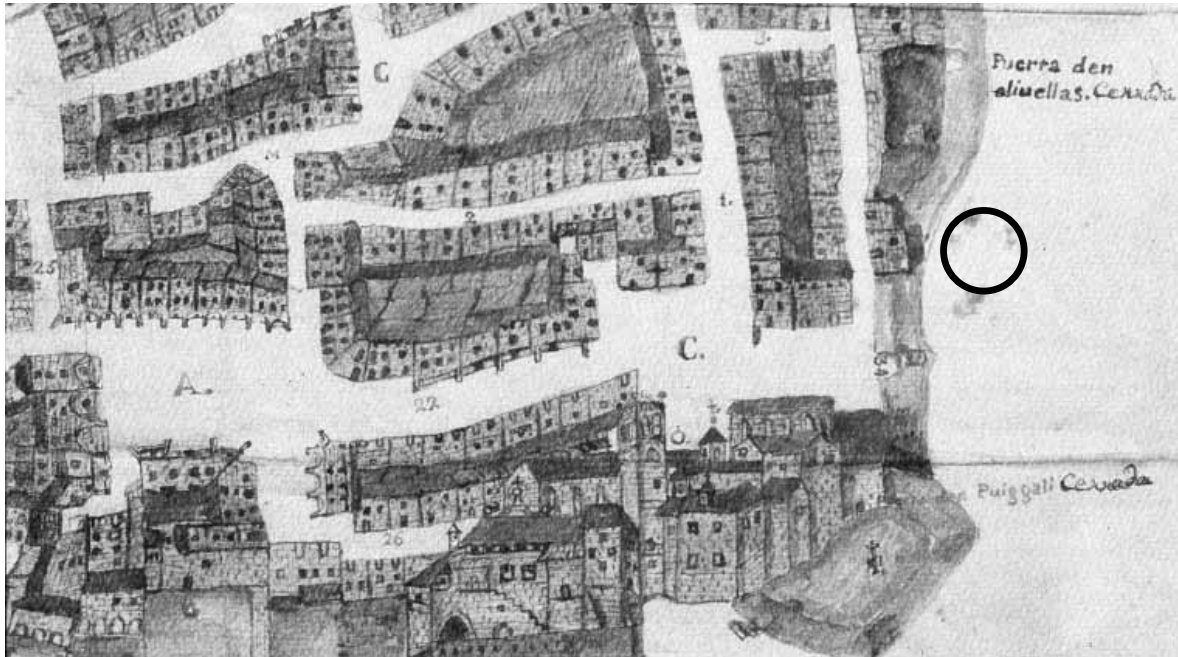
10 ACS, Arxiu Ciutat de Solsona, A-42 (Comptes de Clavaria (1537-1645). En el "Compte de la clavaria de la jurisdicció ducal" dels anys 1584, 1585, 1592, 1593, 1594 i 1596, no hi consta l'arrendament del pou del gel.

11 ACS, Ciutat de Solsona, A-42, f. 281r. D'altra banda, recordem que l'equivalència entre les diferents monedes és: 1 lliura (ll) val 20 sous (s), i 1 sou són 12 diners (d).

A més, cal tenir present que, en aquests comptes, que pertanyen a la jurisdicció ducal, solament s'hi comptabilitza, per a cadascun dels arrendaments, l'import que han de rebre els representants municipals nomenats pel duc de Cardona, els quals, com es desprèn de la documentació consultada, de la quantitat total adjudicada en els arrendaments els correspon dues terceres parts, mentre que els nomenats pel bisbe –o jurisdicció episcopal– han de rebre la tercera part restant.

12 Eixauc: "Prima o remuneració que es dona al més dient d'una subhasta, a part de la cosa subhastada que cal lliurar-li" (*Diccionari català-valencià-balear*).

13 ACS, Ciutat de Solsona, A-42, f. 284 v i 286 r.

Vista parcial del *Mapa de la ciudad de Solsona* (Darrer quart del s. XVIII) de l'Arxiu de la Fundación Casa de Medinaceli. El pou del gel està situat extramurs de la ciutat i al costat del portal de l'Església.¹⁵

a tocar d'aquest hort i del pati esmentat, cap a la ribera.¹⁴ És en aquesta zona on s'excavarà el pou de gel de Solsona.

La primera notícia que hem pogut trobar relativa al pou de gel solsoní correspon al 1616. Aquest any, els cònsols –Joan Massanes, Miquel Jaques, Josep Bordons i Joan Gatuelles–, venen al pare Gaspar Mascaró «*el dret y empreu¹⁶ de vendre lo gell del pou [i] tot lo gell ques vendrà per tot lo present y corrent estiu en la ciutat de Solsona*», per un període de mig any, que comença el dia 1 d'abril, i per un import de 130 lliures, que haurà de pagar per terces –és a dir,

en dos pagaments–. Aquest any, a més del pou, també s'arrenden els drets dels passatges, de la imposició del vi, de les carnisseries del tall del moltó, del tall de la cabra, bou i porc, i del tall de l'ovella, del pes i taules i de les correduries.¹⁷

No obstant això, hem de dir que, de moment, ni en la documentació municipal, notarial i eclesiàstica solsonina que hem consultat no hem localitzat cap notícia relativa als treballs de construcció d'aquest pou de gel.

Fins ara, hem vist que, en aquest període de temps, tant es fa referència a l'arrendament del pou de gel com a la venda de la neu. Per tant,

14 ADS, Notari de Solsona (N. S.) Pere Màrtir Andreu, núm. 164 (21 de maig de 1604). El portal de Sant Miquel o d'Olivelles és l'actual portal del Pont. El portal d'en Vandellort (desaparegut, però identificat en les excavacions arqueològiques que s'han fet a la zona de la plaça de Santa Llúcia (Pere CASCANTE i TORRELLA, «Resultats de les darreres intervencions arqueològiques portades a terme al nucli antic de Solsona (Solsonès)», *OPPIDUM. Revista cultural del Solsonès*, núm. 8, 2010, p. 26-30) estava situat a mig camí entre l'hospital d'en Llobera i el portal d'en Travesset (també desaparegut). D'altra banda, aquest hort, com veurem, a finals del segle XVII era propietat de Jeroni Riu, i estava situat «prop del portal de la Seu y junt al pou del gel». Cal tenir en compte, també, que en aquest treball, quan es fa referència a les afrontacions dels diferents horts que hi havia a tocar del pou del gel, la ribera està situada a l'est i la muralla a l'oest.

15 Una fotocòpia d'aquest plànol es conserva a l'Arxiu Diocesà de Solsona. Com es veu, aquest dibuix no detalla les diferents estructures (horts, camins, capelles, ...) que hi havia fora les muralles de la ciutat. D'altra banda, per a una millor comprensió d'aquest *mapa* cal tenir en compte que la lletra A correspon a la plaça Major, i la lletra C, a la plaça de l'Església. L'edifici que apareix a la part inferior dreta és la catedral, amb el cementiri contigu, i al seu costat hi ha el portal de l'Església.

16 Empriu: "Dret d'usar allò que és propietat d'altri" (*Diccionari català-valencià-balear*).

17 ACS, N.S. Joan Bernabè Pena, núm. 271 (1 abril 1616), s/f.

hem de suposar, si tenim en compte els imports pels quals s'adjudica cadascun d'ells, que ens trobem davant de dos contractes diferents –la quantitat oferta pel pou és, aproximadament, d'entre quatre o cinc vegades superior al de la venda de la neu–.

Així, l'any 1618, Josep Llorens, paraire, paga 109 lliures 6 sous 8 diners «*per la venda del pou*», mentre que el 1621, Pere Soler fa efectives 15 ll «*del arrendament de la neu*». El 1626, Jeroni Pla «*arrendador de la neu [paga] vint lliures tretze sous y quatre*», i l'any següent, 1627, Pere Jordana entrega «*per lo pou del gell que té comprat cent quatre lliures tretze sous y quatre*». Encara hem documentat que el 1628 la despesa que fa Josep Pallarès, «*arrendador del pou del gell*», és de 102 ll.¹⁸

D'altra banda, i en relació a la zona on està situada aquesta obra, cal deixar clar, des d'un principi, que l'indret actual on hi ha el pou de gel solsoní no té res a veure a com era aquest terreny en el moment de la seva construcció.

Sabem que a finals del segle XVII, gairebé cent anys després que es construís, el pou afrontava, a l'oest, amb la muralla de la ciutat –que estaria endarrerida, respecte avui en dia, fins a la línia que dibuixaria el carrer dels Dominics, des de l'antic portal de l'Església fins a l'hospital d'en Llobera¹⁹–, i al nord, amb el pati que hi havia en aquest lloc, i del que acabem de parlar.

Aquest tros de terra, que comprenia el pou i el pati adjacent, afrontava, al nord i a l'oest, amb «*el camí que baixa del portal de la Iglésia a la ribera*»²⁰, al sud amb «*la devallada que va del portal vuy dit de la Iglésia y antes den Olivelles a la ribera*», i a l'est amb el pendent que

quedava fins arribar a la ribera, i en el qual hi havia els horts dels següents propietaris:

- Jaume del Forn, àlies Geli: «*(...) un hort clos de parets hereat en lo terme de dita ciutat y prop les muralles y pou del gel de aquella (...)*» – que abans era un únic hort amb el de Bernat Coma–.

- Jeroni Riu, paraire: «*(...) la mitat de aquell hort que antigament fou de Francesch Bordons organiste de dita ciutat en lo terme de dita ciutat prop del portal de la Seu y junt al pou del gel, la qual mitat de ort termine (...), a ponent ab lo pati que diste desde dit hort a la muralla de dita ciutat (...)*» –que anteriorment formava un únic hort amb el de Josep Bordons–.

- Josep Bordons, sastre: «*(...) la mitat de un hort detinguda la mitat de mitg jornal de terra poch més ho menos en lo terme de dita ciutat, y prop les muralles de aquella y serca lo pou del gel, que affronte (...) a ponent ab lo emplahiment, o pati que diste de dit hort a la muralla (...)*» –inicialment era un únic hort amb el de Jeroni Riu–.

- Bernat Coma, notari: «*(...) un hort clos de parets en lo terme de la present ciutat, y serca la muralla del portal de la Iglésia (...)*» –amb el de Jaume del Forn, àlies Geli havien format un mateix hort–.

- Josep Martí, blanquer: «*[un hort] (...) en lo terme de la present ciutat y prop del portal antigament dit den Olivelles y ara de la Iglésia (...) confrontant (...), a sol ponent ab lo pati que és davant dit portal ahont està lo pou del gel (...)*».

- Francesca Pallerés, vídua de Josep Hilari Pallerés, apotecari: «*(...) en lo terme de la present ciutat, a la devallada que va del portal vuy dit de la Iglésia y antes den Olivelles a la ribera (...)*».²²

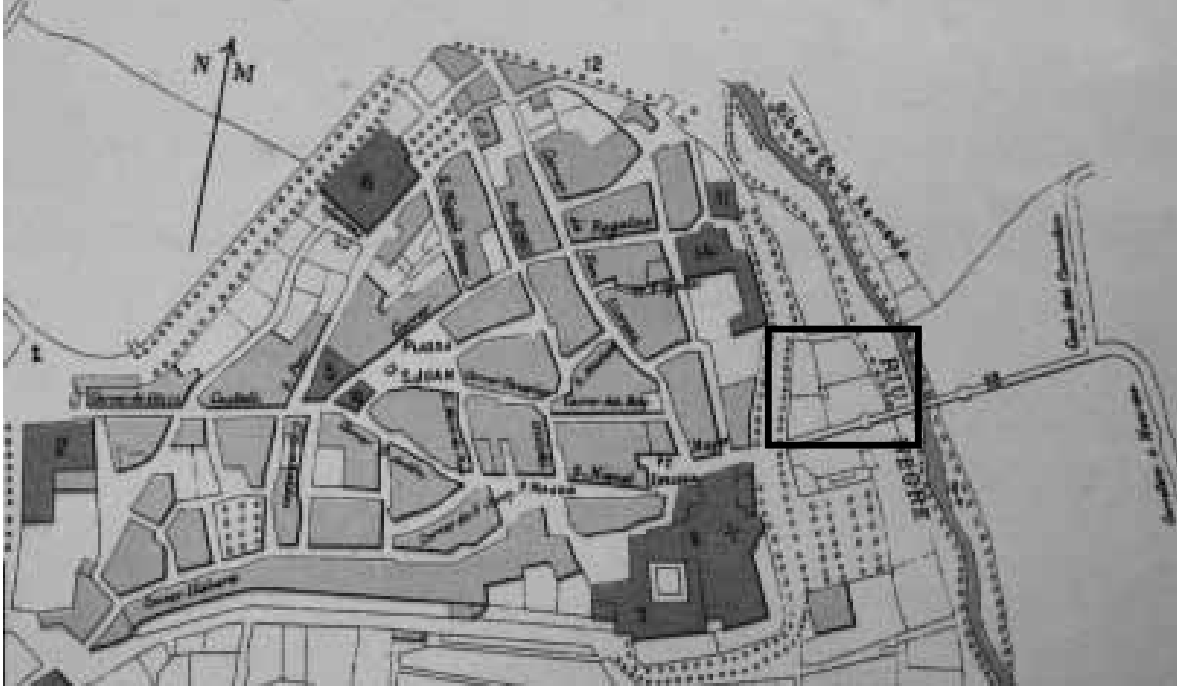
18 ACS, Ciutat de Solsona, A-42, f. 318 r.

19 L'edifici de l'hospital d'en Llobera avui en dia és la seu del Consell Comarcal del Solsonès, i s'ha rebatejat, desencertadament, com a Palau Llobera.

20 Aquest camí, que començava al portal de l'Església (avui del Pont) anava en paral·lel a la muralla i, en direcció nord, abans d'arribar a l'indret de l'hospital d'en Llobera, tombava i baixava cap al riu Negre (o ribera).

21 La davallada, que era el començament del camí de sortida de Solsona cap a Cardona, va desaparèixer al segle XVIII amb la construcció del pont sobre la ribera, per evitar les seves crescudes.

22 ADS, Capbreus, núm. 51-1.

Plànol de la ciutat de Solsona (publicat a la *Geografia General de Catalunya*, en el volum dedicat a la província de Lleida, a la dècada del 1920).²³

A partir de la segona meitat del segle XVIII, aquest indret de la ciutat patirà un canvi de fisonomia en construir-se, primer, el pont d'accés a la ciutat i, més endavant, el nou portal del Pont i l'hostal que s'aixecà als seus costats. Pel que sabem, i com veurem més endavant, sembla que l'única estructura del pou de gel afectada per la construcció del pont d'entrada a la ciutat, just al seu davant, serà el corredor d'entrada, situat al sud.²⁴

El pou de gel de Solsona, com succeeix en bona part dels pous edificats en aquesta època, era de propietat municipal, i té unes dimensions de 8 metres de diàmetre i 9,30, d'alçada.²⁵

En tractar-se d'un bé municipal, les autoritats solsonines vetllaran sempre perquè el negoci del gel no deixi de ser un monopoli exclusiu de la ciutat. És a dir, no permetran mai que els quantiosos ingressos que obtenien amb l'arrendament del pou s'haguessin de repartir amb algun particular que pretengués construir-ne algun altre per poder emmagatzemar gel.

Així, l'any 1686 es reuneixen els cònsols i consellers de les dues jurisdiccions, ducal i episcopal, que formaven el govern municipal, per tractar de la proposta presentada per alguna persona que estava interessada en arrendar el pou de gel. Aquest ofertor, de qui no se'n diu

23 Aquesta obra es va publicar a Barcelona per la Casa Editorial Alberto Martín, i no està datada. L'autor del volum dedicat a la província de Lleida és Ceferí Rocafort. D'altra banda, en aquest plànol encara es pot veure la zona d'horts, a tocar del pou de gel, que ocupaven l'espai que quedava fins a la Ribera (aquí, ambdues zones estan separades pel tram de la carretera que va de Solsona a Bassella). També es veu el caminet que baixava, pel peu d'aquests horts, cap a la Ribera.

24 «(...) amb motiu de la construcció del mur nord del pont sobre el Riu Negre, aquests accessos quedaren condicionats per aquesta obra i va caldre modificar-los. Serien d'aquesta època les modificacions de l'entrada, com ara la pavimentació, la construcció d'unes escales adossades al mur sud, el mur de contenció de terres i l'enderroc de l'accés en angle per realitzar un accés més directe. Aquestes estructures es mantingueren en ús fins a la construcció de l'hostal de Solsona, motiu pel qual aquesta entrada quedà anul·lada, (...), tapiant el túnel i obrint una segona entrada a l'altre extrem del pont. D'aquesta època serien les ampliacions en els corredors d'accés, obrint una segona entrada (...)» (Pere CASCANTE i TORRELLA, «La intervenció arqueològica al portal del pont i al pou de gel de Solsona», *OPPIDUM. Revista cultural del Solsonès*, núm. 4, 2005, p. 162).

25 Les dimensions d'aquest pou apareixen en el fulletó propagandístic del pou del gel editat per l'Ajuntament de Solsona el 2011.

Corredor d'entrada del pou de gel que es va veure afectat parcialment per la construcció del pont d'entrada a la ciutat del s. XVIII.

el nom, els proposa un tracte amb unes condicions que, en cas d'acceptar-se, acabarien amb l'entrega, sense cap cost per al municipi, d'un nou pou de gel a Solsona, que es construiria prop del portal d'en Travesset –avui desaparegut–, i a tocar de la ribera de l'Aumeda, «*Per lo que se ha ajuntat a V. M.^s és que alguna persona desta ciutat ha instat se proposàs a V. M.^s que si volien donarli lo pou del gel per 300 ll. quiscun any que dins deu anys los donarie un altre pou fet a son gasto serca del portal del Travesset*».

La resolució del Savi Consell de la ciutat va ser la de desestimar aquest oferiment, «*(...) que la ciutat no fasse tracte ab persona alguna del pou del glas*».

El municipi, arran d'aquest oferiment, deuria veure la possibilitat d'incrementar els seus guanys amb el negoci del gel, i es planteja la

possibilitat de construir un nou pou municipal, «*(...) antes be, concederantse la ciutat que lin ha de resultar gran lucro que la ciutat fasse fer dit pou y que los señors cònsols elegesquen persona pera fer fabricar dit pou pagantli son treball*». Aquest nou pou, que sapiguem, no es va arribar a construir mai.²⁶

Per tant, és comprensible que a les autoritats municipals, tenint com tenia la ciutat el monopoli del pou de gel, no els interessés que ningú més pogués construir un altre pou, no tan sols a Solsona, sinó tampoc a la seva rodalia. Per això, anys a venir, quan se li faci evident aquesta possibilitat, durà a terme totes les gestions necessàries davant les institucions del Principat de Catalunya perquè això no sigui factible.

L'any 1702, a la tardor, l'ajuntament s'assabenta que el doctor Joan Miquel vol fer un pou de gel a tocar de la ciutat, prop de la bassa del molí que té a la ribera –i que avui coneixem com el *molí dels capellans*–, la qual cosa, com manifesten els regidors «*seria en grave perjudici de esta universitat [ciutat]*». El motiu que addueixen per oposar-s'hi és del tot comprensible: «*tenint ell ple lo pou se haurie poch arrendament del de dita universitat*» –és la llei de l'oferta i la demanda–. Per tal d'evitar-ho, volen sol·licitar a la Batllia General de Catalunya que dictamini que només l'ajuntament pugui tenir pou de gel a la ciutat, és a dir, que «*establirie a esta ciutat que ninguna persona pugués fer pous per posar gel*». Per això, demanen al seu representant a Barcelona, el doctor Joan Pallós, que faci les accions necessàries per aconseguir-ho, «*que quant antes se veje ab lo señor Batlle General, y véurer per quant se farie dit establiment, y prevenir que no fés semblant establiment a altra persona, que és cosa que importa molt per est comú*». Aquesta petició, encaminada a aconseguir aquest monopoli per a la ciutat, havia de comportar, per al municipi,

26 ACS, Ciutat de Solsona, núm. 64 (24 octubre 1686), f. 98v-98r.

la corresponent contraprestació econòmica. Només calia saber quina seria la quantitat que s'hauria de fer efectiva. Diligentment, les autoritats solsonines, amb l'objectiu de poder rebaixar al màxim l'import a desemborsar, envien les instruccions oportunes al seu síndic a la ciutat comtal, demanant-li que tracti aquest tema amb la màxima discreció per tal de no desvelar el motiu real d'aquesta petició, perquè «*importa no significar cosa al señor Batlle General de que lo doctor Miquel vulle fer pou, que sabent ell assò serie ocasió de demanar més a est comú*». Amb tot, la petició del govern solsoní no era només per evitar que algú més pogués construir altres pous a la ciutat, sinó que també ho volia fer extensiu a la seva rodalia, «*que lo no poder fer pous pera posar gel haurie de ésser de una hora alrededor desta ciutat*». A més a més, vol aprofitar l'avinentsa per saber quin ús podia fer el doctor Miquel de l'aigua que deuria tenir concedida, «*si és que ell puga fer de la aigua lo que vol o si tant solament és per a mòdrer y regar la feixa del seu tros*».²⁷

Uns mesos més tard, l'abril de 1703, una vegada obtingut l'establiment desitjat, en els comptes municipals es registren diferents pagaments que el govern solsoní hagué de fer efectius perquè aquesta gestió es resolgués favorablement als seus interessos: «*(...) al señor Valentí Jalmar de dita ciutat sinquanta set lliures sis sous per tantes ne ha pagades de orde de dita ciutat, çò és trenta tres lliures al receptor de la Batllia General per la entrada del establiment fet a dita ciutat de la facultat de tenir pou de glas privative, ad alios dos lliures sis sous per lo salari del acte de dit establiment, y vint y dos*

lliures al doctor Joan Pallós, procurador desta ciutat en Barcelona, a bon compte del que se li deu per sos treballs y conduptas (...)».²⁸

Amb tot, el document oficial d'aquest establiment privatiu de poder tenir pou de gel a la ciutat, a principis del mes de novembre de 1703 encara no havia arribat a Solsona. Per això, les autoritats locals demanen al doctor Pallós «*que envio lo acte del [e]stabliment del pou del gel que esta ciutat està enmaravellada nol hage enviat*».²⁹

Amortització del pou de gel

Durant els primers anys del segle XIX, tot i coincidir amb la guerra del Francès (1808-1814), el pou de gel de Solsona s'arrenda amb una certa normalitat, però des de l'any 1817 fins al 1823 no hem documentat cap altre arrendament d'aquest pou. No és fins al 1824 que es torna a adjudicar. En aquest cas, crida l'atenció l'import tan baix que ofereix Joan Guitart, només 15 lliures.³⁰

A partir de l'any següent, 1825, i fins al 1828 encara s'arrenden els arbitris següents: entrada del vi, imposició del vi, vi claret, aiguardent, carnisseries, forns, administració de la botiga de l'oli, administració de la pesca salada, administració dels drets i corredories, dels pasatges, i el pes i taules, i el del fem del pont i de la davallada –malgrat que no tots es treuen a subhasta cadascun d'aquests anys–.³¹ En canvi, no consta que el pou de gel s'arrendi durant aquests quatre anys, tot i que s'ha conservat la taba corresponent a l'any 1825³² –que és idèntica a les altres que es coneixen dels primers anys del segle XIX–, i que en l'arrendament del vi

27 ACS, Ciutat de Solsona, A-89 (Documentació 1680-1699), plec 145.

28 ACS, Ciutat de Solsona, A-112 (Comptes – s.XVII-1706), plec 2 (17 abril 1703).

29 ACS, Ciutat de Solsona, A-112, plec 2 (2 novembre 1703).

30 ACS, Ciutat de Solsona, A-47 (Llibre d'ingressos i despeses 1786-1832), 299v.

31 ADS, Fons Pallarès, núm. 125. L'any 1828, però, a la documentació hi trobem: «*Pesca salada .....N; Pou del glas .....N*», la qual cosa ens fa pensar que, tot i que es deuria treure a subhasta, l'arrendament del pou del gel no es va arribar a adjudicar.

32 ACS, Ciutat de Solsona, A-128 (Arrendament d'arbitris 1773-1777), plec 26.

claret per a l'any 1827 també es fa referència al pou de gel en alguna de les seves clàusules:

- «(...) que lo arrendatari del pou del glas, durant lo temps de véndrer glas o neu podrà véndrer de dits vins [vi blanch, claret, granatxa y malvesia de la costa de mar o camp de Tarragona], exceptat de malvesia, pagant dotse sous per carga a ell dit arrendatari».

- «(...) que no li serà lícit ni permés tenir, ni arrendar lo arrendament del pou del glas, ni donar permís a persona alguna de tenirlo y arrendarlo per ell, tot en ban de tres lliuras».³³

A les acaballes de la segona dècada del segle XIX, el govern municipal encara pretén arrendar el pou de gel. Per això, la taba que es prepara per a l'any 1829, signada pels regidors comissionats, Ramon Jolonch i Josep Puiggalí, s'envia a Barcelona perquè sigui aprovada abans de poder treure a subhasta l'arrendament. Malgrat que el 16 d'octubre del 1828 se li dona el vistiplau, «Puede V.S. servirse aprobar la presente taba por hallarse arreglada», no ens consta que aquest any s'hagués arrendat.³⁴

Aquest fet es torna a repetir per a l'any 1831. L'ajuntament, el 17 de setembre de 1830, acorda «sacar en pública subasta todos los arrendamientos de los arbitrios de la misma y en su virtud mandaron, se verifique con respeto al emolumento del pozo de hielo (...) y señalando al intento para su remate el día del domingo próximo veinte y seis de los corrientes a las dos horas de la tarde, a cuyo fin se fixen los correspondientes carteles o edictos en los parages públicos y acostumbrados de esta ciudad, notificándose igualmente por medio

de pregones mediante el nuncio José Baraut a quien se le haga saber los practique repetidas veces y en particular el sábado veinte y cinco del actual mes, víspera de la celebración del primer remate».

Després de vuit intents, i en no presentar-se cap licitador, no s'arrenda el pou de gel, d'acord amb l'anotació que fa el notari Bartomeu Areny al final del document: «Doy fe de haber detraido la taba mediante acuerdo y orden del Ilustre Ayuntamiento por constar ya testimonio de ella en la Contaduría de Propios».³⁵

El darrer arrendament del pou de gel que hem documentat correspon al 1834. L'ajuntament solsoní, el 13 de setembre de l'any anterior, acorda subhastar els arrendaments dels diferents arbitris municipals per al proper any. D'entre els que s'ofereixen a l'encant públic hi ha l'emolument «de la entrada del vino, con el del pozo de hielo», que s'adjudica a Joan Gatuelles per un import de 1.027 ll³⁶. La novetat, en aquest cas, és que el pou de gel no té un arrendament propi, sinó que se subhasta junt amb el dret de l'entrada del vi. Com que de moment no n'hem trobat cap altre, desconeixem si això va ser un fet puntual o bé és la demostració que el negoci del gel arribava a la seva fi.³⁷

Aquest mateix any, 1834, encara es fa un pagament al mestre de cases Josep Pujol pels treballs d'haver netejat la claveguera del pou, «(...) vuit lliures sinch sous las quals só[n] per vuit jornals de manobra y tres y mixt de mestre, y tres portadores de cals, tot ajò se a empleat per netejà la clavig[u]era del pou del jel (...)».³⁸

33 ACS, N. S. Bartomeu Areny, núm. 664 (16 abril 1827), f. 52v-54r. En els arrendaments del vi claret dels anys 1833 i 1835 tornem a trobar aquestes mateixes clàusules (ACS, N. S. Ramon de Foix, núm. 694 (2 febrer 1833), f. 2v-4v, i N. S. Ignasi Mas i Rallat, núm. 638 (30 maig 1835), f. 42).

34 ACS, Ciutat de Solsona, A-130 (Arrendament d'arbitris 1828-1849), plec 1.

35 ACS, Ciutat de Solsona, A-130, plec 3.

36 ACS, Ciutat de Solsona, A-130, plec 11.

37 En el cas del pou del gel de Granollers succeeix una cosa semblant, «En el segle XIX sembla que desapareix l'arrendament específic de la neu i s'incorporava com una obligació i un cost més al qui arrendés l'hostal» (Jaume DANTÍ; Cinta CANTARELL; Pere CORNELLES, *Pous de glaç al Vallès Oriental*, Consell Comarcal del Vallès Oriental, 2007, p. 10).

38 ADS, Fons de la Pia Unió, núm. 592 (10 gener 1834).

No obstant això, sabem que en anys posteriors les autoritats continuen traient a subhasta els diferents arrendaments. Tot i que l'any 1833 esclatà la primera guerra carlina, que no va acabar fins el 1840, el mes de setembre de 1836 l'ajuntament acorda subhastar els diferents emoluments per a l'any 1837, entre els quals hi ha el del pou de gel.

En ple conflicte bèl·lic, les autoritats volen enviar, com era costum, els cartells per fer-ne publicitat a les localitats veïnes a Solsona, però ja no van poder, «(...) y respeto de no poderse remitir (por no salir ni venir correos en esta ciudad y estar casi incomunicada con las poblaciones de este Principado por razón de la facción que divaga en este país) los correspondientes edictos o carteles a las poblaciones de Berga, Cardona, Torà, Sanahuja, Oliana y San Lorenzo de Moruñs inmediatas a esta ciudad, (...), se haga solamente publicar por todos los parajes públicos y acostumbrados de la presente ciudad (...)». Com era previsible en aquelles circumstàncies, ningú va mostrar cap interès en participar-hi. Per aquest motiu, a finals de novembre de 1836, l'ajuntament dóna per tancades les subhastes, «y no habiéndose presentado persona alguna a ofrecer la menos cosa en dichos emolumentos se suspendió la subhasta mandando al pregonero anunciarse al público que no obstante de ser oy el día último aplazado para hacer el arriendo de dichos emolumentos, y su adjudicación definitiva (...)». Tot i això, no es tancava la porta a poder tornar a subhastar aquests arbitris en el moment en què hi hagués alguna persona interessada, «con todo que compareciese delante de dicho ayuntamiento a ofrecer las posturas que quisiesen a

*los mismos emolumentos que se les admitirían y volverían a sacarse de nuevo al público».*³⁹

Acabada la primera guerra carlina, en la «*Cuenta de Propios y Arbitrios del Común de la presente Ciudad que da el infrascrito depositario del Muy Ilustre Ayuntamiento Constitucional de la misma [Bonaventura Pla] en el presente año [1841]*» no s'hi detalla cap ingrés relacionat amb el pou del gel. En aquest document hi consten els arrendaments següents:

<i>«Reales Maravedís</i>		
<i>Imposición del vino, a favor de José Culell.....</i>	<i>4.000</i>	<i>--</i>
<i>Entrada del vino, a favor de idem [José Culell] .....</i>	<i>2.666</i>	<i>22</i>
<i>Derechos y Corredurías, a favor de idem [José Culell].....</i>	<i>960</i>	<i>--</i>
<i>Aceite, a favor de José Trellissó .....</i>	<i>1.000</i>	<i>--</i>
<i>Pesca salada, a favor de idem [José Trellissó] .....</i>	<i>640</i>	<i>--</i>
<i>Panadería, a favor de Joaquín Grau.....</i>	<i>1.866</i>	<i>22</i>
<i>Vino clarete, a favor de idem [Joaquín Grau] ciento y sesenta .....</i>	<i>160</i>	<i>--</i>
<i>Peso y Mesa, a favor de José Culell .....</i>	<i>266</i>	<i>22</i>
<i>Carnes, a favor de idem [José Culell] .....</i>	<i>1.360</i>	<i>--</i>
<i>Suma anterior.....</i>	<i>13.519</i>	<i>32»</i> ⁴⁰

Per tant, i amb les dades conegudes, considerem que el pou de gel de Solsona s'amortitzaria com a conseqüència de les guerres carlines. Tant en la primera (1833-1840) com en la segona, o guerra dels Matiners (1847-1849), les terres solsonines van ser epicentre de greus enfrontaments armats⁴¹, per la qual cosa no creiem que

39 ACS, Ciutat de Solsona, A-130, plec 12 (13 setembre 1836).

40 ACS, Ciutat de Solsona, A-104 (Comptes 1841-1869), plec 1. A més dels 13.519 rals i 32 maravedís en concepte d'arbitris, l'Ajuntament ingressa 788 rals i 10 maravedís de propis del Comú. En total, la suma ascendeix a 14.308 rals i 8 maravedís, que equivalen a 1.341 lliures 8 sous i 2 diners.

41 «*De les 590 cases existents abans de la primera carlinada, havien quedat destruïdes o incendiades unes 428 de Solsona i terme. Les indemnitzacions per part de l'Estat no van ser liquidades fins al 1853*» (Lluís FERRAN i TOLEDANO, «Solsona, terra de carlins: imatges i estereotips d'una cultura política local», *Miscel·lània Solsona, 400 anys d'història*, Ajuntament de Solsona, Gràfiques Muval, 1994, p. 217).

fós possible recollir el gel i emmagatzemar-lo en el pou, i molt menys baixar gel o neu de la bòfia del Port del Comte i transportar-los cap a d'altres indrets.

Una altra dada, encara, ens permet defensar aquesta hipòtesi. Quan l'ajuntament envia al governador civil de Lleida, el 17 de març de 1858, la «*Relación circunstanciada de las fincas de propios con que contaba el común de la ciudad de Solsona y de los arbitrios que tenía concedidos para cubrir los gastos municipales y cargas que gravitaban sobre dicho común, con expresión de los que de aquellos han sido enagenadas y de las que de éstas se han suprimido y de las que cuenta en la actualidad para los efectos indicados*», veiem que en aquesta llista hi consta «*un pozo de nieve inservible de muchos años a esta parte*».⁴²

Per tant, no sembla agosarat afirmar que el pou de gel de Solsona s'amortitzaria durant el segon quart del segle XIX, i no a finals d'aquesta centúria, com fins ara s'havia apuntat.⁴³

Però deixant a banda el cas solsoní, per explicar la constant davallada que s'experimentà en el consum de gel i, per tant, la consegüent decadència d'aquests pous durant la primera meitat del segle dinovè, no només ho hem d'atribuir a la situació de guerra en què vivia el país durant aquest període –amb la guerra del Francès, primer, i amb les successives guerres carlines, després–. Dos altres factors contribuïren, també, a la desaparició d'aquesta

activitat preindustrial. L'un, seria l'acabament del període de fred conegut com la *petita glaciació*, que s'iniciaria al voltant d'aquests anys, «*Está generalmente aceptado que la llamada “pequeña era glacial” se desarrolla, según características locales, desde 1600 hasta 1850, aproximadamente. Después de 1850, (...), el clima empieza a ser más cálido en todo el hemisferio septentrional*».⁴⁴ I l'altre –conseqüència del primer–, l'aparició del gel produït artificialment, «*(...) l'arribada del gel artificial, a partir de l'èxit de l'enginyer Ferdinand Carré en el procediment per a produir-ne amb l'ús de l'amoníac com a fluid frigorígen, cap al 1875 –o potser abans, ja que l'invent va rebre un premi a l'Exposició Universal de Londres de 1862– va significar el cop de gràcia al comerç del glaç natural*».⁴⁵

No obstant això, a principis del segle XX, tot i que ja feia anys que el pou de gel de Solsona no estava operatiu, en la documentació solsonina encara es fa referència a aquesta construcció, coincidint amb el canvi de fisonomia que va patir l'espai on estava situat el pou quan es va terraplenar la plaça del Pont per poder-hi estacionar els carros.

El mes d'abril de 1912, l'ajuntament aprova una despesa de 46 pessetes per al «*arreglo del afirmado de la Plaza del Puente*». Un mes després, el govern solsoní decideix llogar a Francisco Alter el «*patio público existente al pie de la muralla detrás del Fielato*⁴⁶ del puente»,

42 ACS, Ciutat de Solsona, A-114 (Repertori del cadastre 1716-1743), plec 5, document 47. Tot i que es fa referència a un pou de neu, hem d'entendre que es tracta del pou de gel.

43 L'arqueòleg Pere Cascante data l'acabament de l'activitat industrial en aquesta construcció a la fi del segle XIX, «*(...) moment en el qual el gel artificial és introduït al país i el comerç del gel natural decau, amb la qual cosa s'entén que el pou de Solsona és amortitzat i fins i tot oblidat*» («La intervenció arqueològica al portal del pont i al pou de gel de Solsona», *OPPIDUM. Revista cultural del Solsonès*, núm. 4, 2005, p. 162).

44 Jaume PERARNAU i LLORENS, *Los nuevos procedimientos de fabricación del hielo artificial y la desaparición del comercio de hielo natural*, a <http://www.mnactec.cat>.

45 Ramon AMIGÓ, *El tràfic amb el fred al Camp de Tarragona (segles XVI-XIX)*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Biblioteca Serra d'Or, núm. 293, 2002, p. 66. Sembla ser que la primera fàbrica de gel artificial es va instal·lar a Terrassa l'any 1874 (Jaume PERARNAU i LLORENS, *Los nuevos procedimientos de fabricación del hielo artificial y la desaparición del comercio de hielo natural*, a <http://www.mnactec.cat>).

46 *Fielato*: «*Oficina a la entrada de las poblaciones en la cual se pagaban los derechos de consumo*» (*Diccionario de la lengua española*, 23a edició, a <http://dle.rae.es/?w=diccionario>).

Vista de l'entrada a Solsona des del pont a la segona dècada del s. XX (ACS. Arxiu Vicens). A la dreta, l'esplanada de la plaça del Pont.

Vista aèria de Solsona a la dècada del 1950 (ACS. Fons de l'Ajuntament de Solsona). En el centre, la plaça del Pont.

des de l'1 de juny, per un import de 50 pessetes anuals.⁴⁷

Al cap de poc temps, l'octubre de 1914, l'ajuntament acorda, per unanimitat, aprovar una moció per la qual «*el Ayuntamiento acuerde reclamar del Excelentísimo Señor Ministro de Fomento, se rectifique la entrada del puente en la parte contigua a la plaza del mismo nombre, dándosele la misma forma y estructura de la otra parte de enfrente por donde discurre la carretera de Basella a Manresa, terraplenando al efecto al nivel de la insinuada plaza del Puente el terreno que allí existe para dedicarlo al estacionamiento de carros, (...)*».⁴⁸

Podem pensar que és en aquest moment que el pou de gel de Solsona va quedar totalment soterrat.

La darrera notícia que hem documentat que parla d'aquest pou correspon a aquest mateix any, 1914, quan l'ajuntament solsoní, el 19 de desembre, acorda «*(...) que por la alcaldía, y*

como a medida de carácter sanitario, se ordene cerrar la entrada del acueducto que da acceso al pozo de hielo existente debajo de la Plaza del Puente».⁴⁹

Per acabar, i com ja hem dit a l'inici, ni la construcció de la carretera de Solsona a Basella, inaugurada el 23 d'abril de l'any 1914⁵⁰, ni cap altra obra posterior realitzada en aquest indret van enderrocar o mutilar el pou de gel, per la qual cosa s'ha pogut recuperar aquest element del patrimoni arquitectònic solsoní, que ha quedat com a testimoni d'una activitat preindustrial fa temps desapareguda.

El pou de gel de Solsona va ser declarat Bé Cultural d'Interès Local (BCIL) a finals del 2008, i ha estat inclòs, durant el 2015, com un dels 150 elements més destacats del patrimoni industrial català en el Mapa del patrimoni industrial de Catalunya elaborat des del Museu de la Ciència i de la Tècnica de Catalunya (mNACTEC).⁵¹

47 ACS, Ciutat de Solsona, núm. 1737 (Llibre d'actes municipals 1912-1914), f. 25v (23 abril 1912) i 29 r (23 maig 1912). En aquest indret, l'ajuntament solsoní, el novembre de 1911, havia atorgat a Francisco Alter, «*comerciante en maderas*», permís «*para instalar en sitio apropiado de la vía pública una báscula para pesar carros con la oferta de que el Municipio podrá gratuitamente servirse de ella para los usos que puedan convenirle*». L'ajuntament, d'acord amb l'interessat, decideix «*que deberá ser en las inmediaciones del Puente*» (ACS, Ciutat de Solsona, núm. 1737 (Llibre d'actes municipals 1912-1914), (4 novembre 1911), f. 2v-2r.

48 ACS, Ciutat de Solsona, núm. 1739 (Llibre d'actes municipals (1914-1915), p. 40v (17 octubre 1914).

49 ACS, Ciutat de Solsona, núm. 1739, (Llibre d'actes municipals (1914-1915), p. 46v. Aquest "acueducto" deu ser el corredor per on s'accedia al pou. D'altra banda, les mesures de caràcter sanitari es prendrien tenint en compte que el pou, des de la seva amortització, s'hauria utilitzat «*com a dipòsit de deixalles*», com va documentar Pere Cascante durant la intervenció arqueològica en el pou de gel («*La intervenció arqueològica al portal del pont i al pou de gel de Solsona*», *OPPIDUM. Revista cultural del Solsonès*, núm. 4, 2005, p. 162).

50 ACS, Ciutat de Solsona núm. 1739 (Llibre d'actes municipals 1914-1915), p. 16v.

51 BCIL (6387-I de 17.12.2008), <http://mnactec.cat/150elements/index.php/company/pou-del-portal/>.